

RECENZE

D. Kováč

TEÓRIA VŠEOBECNEJ PSYCHOLÓGIE

Bratislava, Veda - SAV 1985, 294 s.

Kováčova publikace je jednou z mála publikací (a v naší literatuře jedinou), která si klade za cíl konceptualizovat teorii obecné psychologie. Rozvrh Kováčovy práce vyústil v devět kapitol.

První (*Načo teóriu všeobecnej psychológie*, str. 9–24) je členěna do tří subkapitol: první z nich (Rozpaky pri určovaní predmetu disciplíny, str. 9–12) je věnována komparaci definicí psychologie uváděných ve slovnících zejména z 60. a 70. let našeho století, přičemž je poukázáno na nejednotnost ve vymezení a v uchopení předmětu psychologie. V druhé subkapitole (Protivorečivosť psychologických právd, str. 12–18) autor na příkladu demonstrovuje, jak tato situace v teoretické psychologii ovlivňuje i výstavbu teoretického a hypotetického, a tedy i interpretačního plánu empiricky a experimentálně zjišťovaných psychických jevů a jejich vlastností. Výklad ve třetí subkapitole (Multivariantový finálny cieľ, str. 19–24) se koncentruje zejména na srovnání A. N. Leontjevovy koncepce osobnosti s koncepcí osobnosti K. Obuchovského. Obě tyto teorie jsou založeny na rozvinuté marxistické metodologii a vycházejí z kategorie činnosti; jde o vnitřně sice konzistentní a v jistých směrech i praxí verifikovatelné, avšak dosti odlišné koncepce. V psychologii je teorií tohoto typu hodně a Kováč v nich spatřuje jednu z nejzávažnějších kontraindikací tvorby jednotné teorie obecné psychologie.

Druhá kapitola (*Pokus o integračné pojmy*, str. 25–44) je orientována na metodologické otázky. V první subkapitole (Gnostické aspekty jazyka vedy, str. 25–29) autor charakterizuje (v četných odkazech zejména na Filkornovy práce) jazyk vědy, stanoví jednotlivé úrovně určování podstaty jevů (pozorování projevů podstaty jevu, charakteristika, vymezení a definování jevu – vědecká definice, což konfrontuje s operacionalistickým přístupem uváděným v práci M. H. Marxe). Druhá subkapitola (O metateórii vedeckých teórií, str. 29–37) se vztahuje k metateorii vědeckých teorií; autor v ní uvádí mj. též metodologické typy teorií (podle M. H. Marxe), a to v závislosti na obecné periodizaci historie vědeckého poznání, dále podrobněji rozvádí jednotlivé vývojové fáze psychologie a blíže charakterizuje

mj. též Bühlerův model integrace psychologie z r. 1929 v pojetí P. R. Hofstättera (1967). V návaznosti na tyto úvahy vymezuje Kováč „hlavný tah“ své publikace (třetí subkap., str. 37–43): spočívá v pokusu vypracovat teorii obecné psychologie. Kováč požaduje, aby taková teorie vykazovala tyto vlastnosti: 1. ve vztahu k psychologickým disciplínám nesla metodologickou funkci; 2. měla by vyústit ve formulaci základních principů rozvoje vědeckoteoretické činnosti; 3. v závislosti na tom, nakolik obsáhne dílčí teorie (tzv. teorie střední zóny), by mohla být též teorií psychologických věd; 4. měla by být verifikovatelná praxí.

V třetí kapitole „*Psychická realita*“ (str. 44–75) autor vypracovává charakteristiky psychické reality. I tato kapitola je členěna do tří subkapitolek. Jádrem první (Z psychologické bázy, str. 45–52) jsou známé Wolmanovy teze vypovídající o znacích existence psychické reality: jejich platnost je ilustrována na příkladech a výzkumech, které blíže dokumentují „psychologickou bázi“ psychické reality. Druhá subkapitola (Fundamentácia biológiou, str. 52–70) poukazuje na biologický plán psychické reality a jeho determinující účinek. Autor zde rozvádí zejména Ecclesovy obecné teze a Rusalovovy výzkumy elektroencefalografické aktivity mozku. Kapitola je bohatě prokládána příklady dokumentujícími jednotlivé formy projevu závislosti psychického na biologickém. Autor též pojednává o úrovních psychonervové regulace identifikovatelných v rovinách anatomické stavby mozku; poté se orientuje na výklad laterality, který též dokumentuje výzkumy. Třetí subkapitola (Filozofické umocnenie, str. 70–72) shrnuje filozofické odůvodnění psychické reality. Autor analyzuje ideálno a jeho jednotlivé stránky v závislosti na rozpracování teorie odrazu. Vyvrcholením kapitoly je úvaha nad koncepcí jednotlivých forem pohybu hmoty v Engelsově pojetí, zejména iak ji rozpracovávají Linhart a Novák, Kováč, stimulován Kedrovovou koncepcí druhú pohybu hmoty z r. 1980, a faktem, že filozofické učení o pohyberh hmoty, jeho družích, není uzavřenou oblastí, postuluje, aby psychická realita na filozofické rovině byla pojata jako psychický pohyb.

Čtvrtá kapitola „*Človek ako centrum poznávania*“ (str. 76–109) je tematicky orientována na problematiku výzkumu a studia člověka. V první subkapitole

(Človek ako predmet vedy, str. 77–93) autor podáva výčet významných termínů člověk a poukazuje na rozvětvený a hierarchicky koncipovaný systém věd o člověku. Kapitola je založena na marxistických pracích; jde zvláště o Anaňjevovu koncepci, kterou Kováč komparuje s Bednárovým přístupem ke studiu člověka. Specifický přístup psychologie ke studiu člověka je analyzován v druhé subkapitole (Specifickosť vied o človeku a psychológia, str. 93–103); úkoly věd o člověku (a tedy i psychologie) jsou podány s ohledem na období VTR. Poslední subkapitola (Psychologický nomotetizmus a idiografia, str. 103–109) je věnována nomotetickému a idiografickému přístupu, které jsou nezřetelněji zastoupeny v psychologických koncepcích osobnosti. Kováč na Braunsově přehledu variant idiografického a nomotetického přístupu demonstruje historickou podmíněnost této metodologické dimenze a její proměny ve vývoji studia osobnosti.

Pátou kapitolu „*Psychická reflexia a regulácia*“ (str. 110–148) autor věnuje dvěma základním kategoriím – reflexi a regulaci, z nichž zvláště poslední se nyní dostává do centra psychologického bádání. První subkapitola (Od noumena cez fenomena k reflexii, str. 111–126) pojednává o kategorii odrazu, kterou autor uvádí po stručném vhladu do historie a prehistorie jejího ustavení v lidském poznání. V závislosti na této kategorii podává Kováč výklad zážitku, neboť se domnívá, že není vhodné omezit kategorii odrazu pouze na poznávací procesy. Autor diskutuje hranice teorie odrazu a její – dalo by se říci – explikační sílu při výkladu psychických jevů, přičemž se kriticky zabývá i parapsychickými jevy. Těžiště druhé subkapitoly (Psychologické procesy ako regulátory, str. 126–142) spočívá ve výkladu psychických (nikoli psychologických – srovn. str. 126) procesů jakožto regulátorů. Autor podává výčet funkcí psychické regulace jak vzhledem k prostředí a jeho tvorbě, tak vzhledem k vlastním psychickému systému, prostřednictvím něhož se reguluje, přičemž rozebírá typy regulace, zejména regulaci výsledkem–obrazem a regulaci prostřednictvím psychických procesů. Tato problematika je pojednána v referenčním rámci historicky se ustavivších psychických kategorií chování, jednání, prožívání, organismu, stimulace a dalších. „Psychoregulační paradigma“ je tématem poslední subkapitoly (str. 142–148). V závislosti na Kuhnově koncepci paradigma-

tu autor poukazuje na vývoj paradigmat v psychologii 20. století, který ovlivňuje mj. empirie realizovaná uvnitř různých psychologických směrů a škol. V rámci nich Kováč vymezuje průnik v pojetí psychických jevů a východisek jejich studia, na němž by se „psychologické obce světa“ mohly sjednotit (viz str. 145). Psychické jevy považuje „za nejvyšší reflexivno-regulační jednotky v člověku“ (str. 146); toto pojetí implikuje změnu v paradigmatu, jež je východiskem výzkumných projektů. Kováč je formuluje takto: $s = f[\psi(S, O)]$ [s = správanie, ψ = psychické jevy, O = organismus a S = stimulace].

Šestá kapitola „*Metódová integrácia*“ (str. 149–177) je orientována na metodu a metodické postupy v psychologii. První její subkapitola (Požiadavky na metódu vedy, str. 152–157) podává výčet požadavků na metodu vědy, přičemž v centru pozornosti je Kováčovi vázanost metody na předmět vědy (afinita metody k předmětu vědy). Kováč definuje v závislosti na Filkornovi sílu a slabost metody (str. 156); předností každého vědeckého zobecnění je skutečnost, je-li tvořeno v závislosti na silné, nebo slabé metodě. V psychologii je posuzování metody obtížné, neboť vlastní vymezení předmětu psychologie není vždy specificky psychologické. Druhá subkapitola (Výpovede a odpovede, str. 157–165) pojednává o odlišnostech výpovědi a odpovědi, což je dokumentováno různou povahou zkušenosti, jež se v psychologii zkoumá. Závěr kapitoly (Psychologický experiment a psychodiagnostika, str. 166–177) přináší – kromě historie a metodologické podmíněnosti jednotlivých typů psychologických experimentů – též zevrubné pojednání o psychodiagnostice a její třídění na klasickou, integrační a psychometrickou.

Sedmou kapitolou (*Interfunkčný princíp*, str. 178–206) otevírá autor prostor pro výklad interfunkčního principu, je hož je sám autorem a který ve výzkumech pracovníků Ústavu experimentální psychologie SAV nesčetněkrát aplikoval. Nově Kováč uvádí ve vztah interfunkčnost a svstémovost (Od svstémovosti k interfunkčnosti, str. 179–193). Druhá (Interfunkčnost v percepcii, str. 193–202) i třetí subkapitoly (Mnemické interfunkcie, str. 202–206) ilustrují předností interfunkčního přístupu, které jsou navíc dokumentovány rozbořením stavby experimentálních projektů, formulací hypotéz a interpretací získaných dat.

Osmá, předposlední kapitola, „*Systém integrujúcej regulácie*“ (str. 207–243) je věnována osobnosti. Kováč touto kapitolou navazuje na tematiku čtvrté kapitoly, v níž osobnost jen okrajově zmínil, a na kapitolu pátou, zejména na tu její část, v níž pojednal o regulaci. V první subkapitole (Osobnosť ako predmet vied, str. 208–220) autor poukazuje na to, že osobnost je předmětem studia a výzkumu věd, zvláště pedagogiky, sociologie, historie a především psychologie. Druhá subkapitolka (Psychológia a osobnosť, str. 220–232) poskytuje vzhled do psychologických názorů na socializaci osobnosti; jí podřazené otázky autor diskutuje v širším referenčním rámci, respektujícím historickou a kulturní podmíněnost vzorů, ideálů a norem, které se v té či oné míře podílejí na formování osobnosti. Analýza socializace je probírána na pozadí známého rozporu „nature versus nurture“, přičemž se akcentuje podíl prostředí, zejména výchovy, a to jak v plánu diachronně pojaté syntézy psychologických názorů, tak v plánu jednotlivých etap vývoje osobnosti. Značná pozornost je zde věnována mj. Obuchovského koncepci osobnosti (viz blíže str. 224–226), který dospěl – podle Kováče – k závěru, že „chápanie vzťahu medzi sociálno-ekonomickou formáciou a osobnosťou nemá charakter priamej determinácie“. V třetí subkapitole (Psychoregulačné koncepcie osobnosti, str. 233–243) předkládá autor modely osobnosti, vztahující se či reflektující psychickou regulaci, a to zejména Pardelův model psychické regulace osobnosti, Rókusfalvyho koncepci funkčního systému osobnosti, Reykowského regulační koncepci osobnosti, Vorwergovu teorii osobnosti a interakční koncepci osobnosti O. Mikšíka.

I poslední kapitola knihy „*Fungovanie psychológie*“ (str. 244–291) je členěna do tří subkapitol. První z nich „Psychológia ako vedný obor“ (str. 246–260) podává vnitřní rozvoj psychologie jako vědy za dobu jejího ustavení jako vědecké disciplíny a s tím související též profesionální diferenciaci. Druhá subkapitolka (Odbornopraktická činnosť, str. 261–282) pojednává o rozvoji uplatňování psychologie v praxi, zejména po druhé světové válce. Pod názvem třetí subkapitolky (Psychologický terén, str. 282–291) je analyzována zkušenost, která je generována uplatňováním psychologie v praxi, ať už jejími nositeli jsou uživatelé psychologie či samotní psychologové.

Hodnocení

Kováčova práce nepředkládá ucelenou teorii obecné psychologie, ale spíše dává čtenáři tušit, jak by se taková teorie měla vypracovat, jaké by asi měla mít vlastnosti či povahu a jakou funkci by měla plnit vůči dílčím teoriím obecně psychologické povahy, příp. i jiným psychologickým disciplínám.

V třetí subkapitole druhé kapitoly (Hlavný ťah tejto práce) Kováč vymezuje vlastnosti takové teorie; v tomto kontextu je zejména pozoruhodná vazba mezi teoriemi středního dosahu a teorií obecné psychologie. V celé práci však chybí způsob převodu dílčí syntézy vypracované na úrovni zobecnění jak empirických a experimentálních dat, tak na úrovni teorií, explikujících korespondující jevy, v celek, vyčerpávající předmět obecné psychologie.

Na cestě k vypracování teorie obecné psychologie zůstává Kováč v podstatě na jednotlivých úrovních tematicky sevrěných celků, v nichž dává nahlédnout do složitosti a vnitřní rozpornosti materiálu (včetně zmapování vztahovosti), na jehož základě by se k vypracování syntézy typu obecné psychologie mohlo přistoupit. Tematickým celkům odpovídá rozvržení práce do kapitol; vázanost mezi nimi není ani přísně logická, ani vedena pouze didaktickým zřetelem. Je nutno ocenit, že zpracování těchto celků přihlíží – ne sice důsledně – jak k historii témat, tak k jejich současné rozpracovanosti. Kováč v nich projevuje řadu postřehů, jimiž obohacuje psychologické poznání a leckdy osobitě vyjadřuje to, co je v povědomí psychologické obce naléhavě pocítováno.

Pojmová výstavba publikace opomíjí důležitou dimenzi molárního versus molekulárního, od níž lze odvodit dosti odlišné psychologické disciplíny. Tato dimenze má v současnosti podstatný vztah nejen k formulaci psychologických zákonitostí, ale zakládá i nový typ zkušenosti, která se stává součástí – řečeno Kováčovou terminologií – psychologického terénu.

Přínosem Kováčovy publikace ve vztahu k vypracování teorie obecné psychologie je zejména soubor poznatků z obecné metodologie a částečně i z teorie jazyka vědy (i kdž poměrně málo autor přihlíží k specifčnosti psychologických jazyků a jejich možné syntéze), zřetel k psychologickým kategoriím a jejich uplatnění zvláště v explikačním plánu psychických jevů, pojednání o rozporech

v paradigmatech jak psychologické teorie, tak psychologického výzkumu, přičemž nemalý důraz je kladen na metody sběru dat o psychických jevech. Jádrem přínosu Kováčovy práce však především spočívá ve výkladu principu interfunkčnosti, který Kováč do psychologie před více než 15 lety zavedl a ovlivnil jím zejména výzkum realizovaný v Ústavu experimentální psychologie SAV.

Máme za to, že konceptualizaci systému psychologických kategorií, příp. i principů, by prospělo, kdyby byla autorem důsledně provedena v závislosti na systémovém přístupu, který umožňuje překlenout skutečnost, že empirické prověřování v historii psychologického poznání ustanovených výkladových kategorií je většinou závislé na studiu zákonitostí projevu průběhu a vlastností jednotlivých izolovaně zkoumaných psychických procesů.

Kováčovo vymezení psychických jevů jako reflexivně-regulačních jednotek předpokládá dekompozici systému na jednotky, tedy atomizující přístup, přičemž každé z těchto jednotek Kováč připisuje reflexivně-regulační funkci. Předností tohoto vymezení psychických jevů je, že reflektuje dvě základní kategorie, které jsou v současném psychologickém poznání nejvíce rozpracovány a tvoří pilíře výkladového psychologického systému. Doporučovala bych parataktické spojení mezi oběma funkcemi. Mám dále za to, že analýza funkčního uplatnění jednotlivých psychologických morfémů v systému zajišťujícím reflexi a regulaci (a to nejen za účelem adaptace na prostředí), která by dekomponovala jejich vazby na úrovních jednotlivých plánů a subplánů funkční hierarchie, by mohla teprve prokázat, nakolik Kováčovo vymezení psychického jevu je obecně platné.

Interfunkčnost v Kováčově práci je vlastně jedním z východisek konceptualizace teorie obecné psychologie a stala se metodologickým požadavkem. Dodáváme, že jde o syntaktický princip, jehož explikativní síla je vázána na povahu sémantického obsazení příslušné intrapsychické vazby. Očekávali bychom proto, že Kováč modelově rozpracuje jednotlivé typy interfunkčnosti: je třeba totiž odlišit interfunkčnost, která je podmíněna polyfunkčností psychického procesu, od interfunkčnosti realizované psychickými funkcemi, které jsou *conditio sine qua non* realizací dvou psychických procesů, příp. od interfunkčnosti realizované jako vazba mezi psychickou funkcí a psychickým

stavem, nebo vlastností psychické funkce či výsledku psychického procesu, příp. dimenzí osobnosti (např. závislost průběhu a vlastností vjemové funkce na anxiositě apod.). Příklad vnímání jako interfunkce, který Kováč uvádí, je vlastně případem interfunkčnosti prvního druhu, tj. polyfunkčnosti procesu.

V této souvislosti nutno poznamenat, že Kováč nepodal ve své práci definici pojmu „psychická funkce“. Na str. 187 sice uvádí pojetí psychické funkce, které ve své práci zastává, ale celý odstavec, v němž své pojetí obhajuje, neobsahuje vnitřně konzistentní vymezení obsahu tohoto pojmu. Analogicky jiným místům práce i zde Kováč – na škodu věci – preferuje vágní formulace, ačkoli sám (viz str. 28) zdůrazňuje význam vědecké definice.

Relativně silnou stránkou práce je rozpracování vazby psychologie na praxi a generování nového typu zkušenosti v závislosti na formách uplatnění psychologie v praxi v období VTR.

Práce je psaná poutavě, emocionálně živě, průrazně, prostě osobitě. Nemalou zásluhu na tom má i skutečnost, že autor vplétá do odborného výkladu řadu vzpomínek osobního rázu a částečně též okolností, že Kováč necítuje, jak bývá zvykem, odbornou literaturu v plném rozsahu. To ovšem není vždy předností.

Po formální stránce lze práci vytknout řadu nedostatků: některé vznikly zřejmě z nepozornosti a z nedbalosti: tak např. místo Ludvik von Bertalanffy uvádí Kováč Leon (str. 179), místo S. L. Rubinštejn L. S. Rubinštejn (str. 232). Ve formulaci paradigmatu Kováč uplatňuje nesprávně závorky (str. 146); v reprodukci Koščova schématu klasifikace věd nesprávně zařazuje futurologickou psychologii (viz str. 250, obr. IX/1), v Rokusalvyho schématu opomíjí grafické vyjádření oboustranného vlivu paměti a představ (viz str. 236, obr. VIII/6) a další. K závažnějším chybám patří např. nesprávná citace Kodýma, což spolu s vytržením ze souvislosti vedlo Kováče k mylnému výkladu Kodýmova textu. Terminologicky místo „psychické“ uvádí autor někdy „psychologické“ (viz str. 126); rovněž vymezení paradigmat (str. 143) je jazykově nečisté.

Při parafrázi Mikšíkovy interakční koncepce osobnosti Kováč uvádí „živé“ místo životní prostředí (viz str. 242); v týchž místech chybí zájmeno (cituji Kováče: „dosahovania rovnováhy medzi jeho ži-

votným (společensko-historickým) prostředím" ... místo mezi „ním a jeho životním prostředím“ – str. 242).

Text je prokládán schématy (je jich uvedeno 70), která jsou často převzata z jiných publikací. Některá z nich nejsou opatřena úplnou legendou a jsou v důsledku toho nejasná (tak např. obr. II/2, nebo obr. VI/3 a další). Tyto a obdobné nedostatky by publikace tohoto druhu neměly mít.

Celkově lze uzavřít, že Kováčova publikace skýtá vzhled do problémově pojatých úkolů, jejichž řešení stojí před námi na cestě k teorii obecné psychologie jakožto velké syntézy s důležitou metodologickou funkcí v rámci psychologických věd. Je historicky fundovaná; její empirický plán je v převážné míře založen na slovenské psychologické produkci. Hodnota Kováčovy publikace spočívá především v tom, že stimuluje teoretické kruhy k diskusi a napovídá k řadě syntéz dílčích, na nichž asi bude záležet, zda se nám teorie obecné psychologie vůbec podaří vytvořit.

M. Sedláková

H. E. Lück, R. Miller,
W. Rechten (Ed.)

GESCHICHTE DER PSYCHOLOGIE

Ein Handbuch in Schlüsselbegriffen.

Urban und Schwarzenberg, 1984, s. 273.

Editoři příručky vycházejí z toho, že při hledání řešení současných a budoucích problémů psychologie zůstaly poněkud stranou otázky dějin psychologie. Daná publikace chce alespoň částečně přispět k odstranění této nedostatečnosti. Třiatřicet příspěvků různých autorů bylo uspořádáno do čtyř kapitol.

První kapitola je věnována analýze společenských podmínek vzniku a rozvíjení psychologických výzkumů. Analyzováno je období od vzniku psychologie jako vědy v minulém století v Německu až po současný její vývoj v NSR. V americké psychologii je nastíněn vývoj od strukturalismu přes funkcionalismus k behaviorismu a od něho ke kognitivismu. Zvláštní částí této kapitoly jsou věnovány vývoji psychologických výzkumných metod, vývoji pohledů na uplatňování psychologů v různých oborech a otázkám vzniku a výskytu psychologických sdružení a svazů.

Ve druhé kapitole se podrobněji informuje o jednotlivých směrech a školách. Pojednává se zde o počátcích a vývoji experimentální psychologie v Lipsku, podává se přehled o vývoji psychologie mas, o behaviorismu, o würzburgské škole, o tvarové psychologii, o psychoanalýze, o Adlerově individuální psychologii a konečně o psychologii jednání.

Třetí kapitola podává historický pohled na některé speciální oblasti psychologie. Pozornost je zaměřena na psychologii osobnosti, psychodiagnostiku, na klinickou, vývojovou a sociální psychologii, na psychologii práce a na ekologickou psychologii.

Poslední čtvrtá kapitola je věnována vývoji pohledů na vztah psychologie k jiným vědním disciplínám. Analyzují se vztahy k filozofii, teologii, k medicíně, etologii, etnologii, sociologii, pedagogice a ekonomii.

Velkou předností publikace je to, že autor každého tématu dokládá svůj příspěvek bohatým soupisem literatury vztahující se k dané oblasti. Určitá nedostatečnost publikace je v tom, že jsou zde velmi skrovné informace o marxistické psychologii. Blíže je analyzován pouze přístup S. L. Rubinštejna a W. Hackera v části o psychologii jednání. Zmíněny jsou i práce I. P. Pavlova, A. N. Leontjeva a D. N. Uznadzeho.

I přes určitou jednostrannost publikace v převážné orientaci na historický vývoj německé psychologie lze konstatovat, že kniha je dobrou příručkou základních pojmů z dějin psychologie. *M. Špaček*

J. Maršala

SYSTEMATICKÁ A FUNKČNÁ NEUROANATOMIA

Osveta, Martin, 1985

V diskusi o sociální a biologické determinaci psychických jevů, tj. o vztahu biologických základů psychických procesů a jejich utváření společenskými faktory, nelze setrvávat na více méně zastaralých informacích o struktuře a funkcích materiálního podkladu lidské psychiky – centrálního nervového systému. Oblast věd, studujících mozek, resp. nervovou soustavu jako celek, se přitom neobvykle rychle rozvíjí. Využití nových poznatků se sice přirozeně soustřeďuje do klinických oborů, ale to nic nemění na